MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ KONUMUNUN DÖNÜŞÜMÜNÜ YABANCI DİPLOMATLARIN ANILARINDAN OKUMAK

Beyza Gülin Güney*

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu tartışmaya açan üç temel kırılma noktası olduğunu ileri sürmektedir: Rusya/Doğu ile Münasebetler, Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Müdahalesi, AB Üyelik Süreci. Bu çalışma Türkiye ile ilgili anılarını kitaplaştırmış yabancı diplomatların çalışmalarında Türk dış politikasını kimlik krizine sokan bu kırılma noktalarının izlerini arayacaktır. İlgili dönemlere denk gelen kitaplar üzerinden karşılaştırmalı ve yorumlayıcı bir analiz ile bu dört tema çerçevesinde Türkiye'nin konumunun yabancı diplomatların hafızasına nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu arka plan çerçevesinde bu çalışma üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde bu çalışma diplomatların anı yazma geleneklerine ve bunların dış politika çalışmalarında nasıl kullanıldığına değinecek ve buradan hareketle Türkiye'de görev yapmış ve anılarını yayınlanmış diplomatlar ve eserleri hakkında genel bilgi verecektir. İkinci bölümde bu çalışma Türk dış politikasının kimlik krizlerini anlayabilmek için en uygun üç tema olarak ortaya koyduğu süreçleri açıklayacak ve bunların Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu nasıl etkilediğini tartışacaktır. Üçüncü bölümde ise ortaya koyduğu bu üç temel temanın yabancı diplomatların anılarına nasıl yansıdığını karşılaştırmalı olarak yorumlayacak ve girişte ortaya koyduğu araştırma soruları çerçevesinde karşılaştırmalı bir analiz yapmaya çalışacaktır. Nihayet sonuç kısmında bu çalışma Türkiye'de görev yapmış diplomatların Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumuna dair hafızasının karşılaştırmalı analizinden hareketle diplomatların hafızasındaki Türkiye'ye dair genel eğilimleri ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: diplomat anıları, hafıza çalışmaları, uluslararası sistem, Türk dış politikası

* İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktor Adayı, phd.guney@gmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da genişlemesinden, Paris Anlaşması ile Avrupa Devletler Topluluğu'na kabul edilmesine; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından, NATO'ya dahil edilmesine ve AB sürecine ve nihayet de Astana süreci ile ortaya çıkan Türkiye-İran-Rusya yakınlaşmasına kadar Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumu hep tartışmalı olmuştur. Coğrafi konumu ve siyasi manevraları ile doğu-batı arasında net bir kimlik ile nitelendirilemeyen Türkiye Cumhuriyeti bilhassa 2000'lerden sonra bu kimlik bunalımını karşılaştığı dış politika krizlerinde artan bir şiddetle hisseder olmuştur. Bu dönüşüm özellikle dış politika analizi ile uluslararası sistemde Türkiye'nin konumunu inceleyen çalışmalara da yansımıştır. Ancak bu çalışmaların neredeyse tamamı Türkiye'nin uluslararası sistemdeki dış politika tercihlerinin ve "kimliğinin" dönüşümünü içeriden perspektifler ile okumaya çalışmıştır. Yani bu minvalde yapılan çalışmalar Türkiye'nin maddi güç unsurlarındaki değişimleri, bunları kullanma tercihlerini ve bunları kullanırken kimler ile ortaklık ettiği üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak literatürde bu dönüşümün uluslararası toplum tarafından nasıl algılandığı meselesi çalışılmamış bir araştırma konusu olarak varlığını korumaktadır.

Bu boşluktan hareketle bu çalışma Türkiye'nin geçmişten günümüze yaşadığı "kimlik" krizinin ve dış politika tercihleri ile uluslararası sistemde nasıl konumlandığının analizini yabancı diplomatların hafızası üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde yapmayı hedeflemektedir. Zira Türk dış politikasındaki dönüşümü ve Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunun değişimini sadece maddi unsurlar üzerinden ve Türkiye merkezli perspektiflerden okumak yerine Türkiye'de görev yapmış ve hem Türkiye'yi içeriden tanıyan hem de uluslararası sistem içerisinde faaliyet gösteren diplomatların anıları üzerinden karşılaştırmalı olarak anlamak bu çalışmalara farklı bir çerçeve sunacaktır. Bu doğrultuda bu çalışma şu temel araştırma sorusuna cevap aramaktadır: Türkiye'de görev yapmış ve sonrasında Türkiye ile ilgili anılarını yazmış diplomatlar Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu ve dış politika kimliğini nasıl görmektedir? Bu temel araştırma sorusuna cevap ararken bu çalışma şu alt araştırma sorularına da cevaplar bulmaya çalışacaktır: Türkiye'nin uluslararası sistemdeki kimliğinin tartışılmasına sebep olan temel kırılma noktaları nelerdir? Türkiye'de görev yapan yabancı diplomatlar bu kırılma noktalarını nasıl analiz etmişlerdir? Yabancı diplomatların hafızasındaki Türk dış politikası kimliği dönemsel değişiklikler göstermekte midir? Uluslararası sistemdeki Türkiye kimliği batılı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
ve doğulu diplomat hafızalarında farklı mı varlık göstermektedir?

Bu soruları cevaplamak için bu çalışmada tarihsel bir bakış açısı ile yorumlayıcı bir metot takip edilerek karşılaştırmalı bir analiz ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda bu çalışma Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu tartışmaya açan dört temel kırılma noktası olduğunu ileri sürmektedir: Rusya/Doğu ile Münasebetler, Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Müdahalesi, AB Üyelik Süreci. Bu çalışma Türkiye ile ilgili anılarını kitaplaştırmış yabancı diplomatların çalışmalarında Türk dış politikasını kimlik krizine sokan bu kırılma noktalarının izlerini arayacaktır. İlgili dönemlere denk gelen kitaplar üzerinden karşılaştırmalı ve yorumlayıcı bir analiz ile bu dört tema çerçevesinde Türkiye'nin konumunun yabancı diplomatların hafızasına nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu arka plan çerçevesinde bu çalışma üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde bu çalışma diplomatların anı yazma geleneklerine ve bunların dış politika çalışmalarında nasıl kullanıldığına değinecek ve buradan hareketle Türkiye'de görev yapmış ve anılarını yayınlanmış diplomatlar ve eserleri hakkında genel bilgi verecektir. İkinci bölümde bu çalışma Türk dış politikasının kimlik krizlerini anlayabilmek için en uygun üç tema olarak ortaya koyduğu süreçleri açıklayacak ve bunların Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu nasıl etkilediğini tartışacaktır. Üçüncü bölümde ise ortaya koyduğu bu üç temel temanın yabancı diplomatların anılarına nasıl yansıdığını karşılaştırmalı olarak yorumlayacak ve girişte ortaya koyduğu araştırma soruları çerçevesinde karşılaştırmalı bir analiz yapmaya çalışacaktır. Nihayet sonuç kısmında bu çalışma Türkiye'de görev yapmış diplomatların Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumuna dair hafızasının karşılaştırmalı analizinden hareketle diplomatların hafızasındaki Türkiye'ye dair genel eğilimleri ortaya koyacaktır.

1. Diplomatların Anı Yazma Geleneği, Dış Politika Analizindeki Yeri ve Türkiye'de Görev Yapmış Yabancı Diplomatların Anı Geleneği

Bir rüya analizinden yola çıkarak hafızanın, geçmişe ait dönemlerin bireysel olarak muhafazası değil, bunların bir yeniden üretimi olduğunu ifade eden Halbwachs; geçmişin, yaşanan an içerisinde, bireyin ait olduğu gruplara bağlı toplumsal çerçevelerin yardımıyla yeniden üretildiğini ortaya koymayı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
hedeflemiştir. (Hirsch 2016, 12–13) Hafızaların yeniden inşa edilmelerini sağlayan bu çerçevelerin doğası nedir? sorusuyla yola çıkan Halbwachs bu çerçeveler bizzat anılar olduğunu, bu anıların yalnız basit bir metafor değil söz konusu anıların sahibi toplumsal gruba has kolektif anılar olduğu vurgulanmıştır. (Hirsch 2016, 13) Her toplumun, toplumsal grupların birleşimi olduğu ve diğer yandan da her bireyin bireysel özgüllüğü, nihai olarak farklı gruplarda eş zamanlı ya da art arda gelen aidiyetleriyle açıklanabilecek bir çelişkiyi barındırdığı iddia edilmektedir. (Halbwachs 2016, 165)

Tarihsel bir olayı kendi gerçekliği içine yerleştirmek için, tüm aktör ve tanıkları hatırlatarak unutulmaktan kurtarmak gerekir. (Halbwachs 2016, 124–25) Ribot'a göre bir anıyı hatırlamak, onu işaret noktaları arasına yerleştirmektir. İşaret noktası bir olayı zamandaki konumunu iyi bildiğimiz bir bilinç durumunu yani diğer uzaklıkları ölçmemize yarayan mevcut ana mesafedir. Bu işaret noktaları, yoğunlukları aracılığıyla unutmaya karşı diğerlerinden daha iyi mücadele veren ya da karmaşıklıkları aracılığıyla doğaları gereği pek çok ilişkiye yol açan, yeniden canlanma şanslarını arttıran bilinç durumlarıdır. Yani keyfi olarak seçilmezler, bize dayatılırlar. (Halbwachs 2016, 165)

Geçmişte yaşanan olayların, her birimizin içinde yarattığı yankıları hesaba katmak gerekir. Bazen tamamen içsel olaylar da hafızamızda birinci sıraya yerleşip yaşamımızın temel bölünme çizgileri ve keskin dönemeçlerine işaret eden parlak ya da karanlık işaretler olarak kalır gözümüzde. Her grup kendi değişiminden bahsederken olayın gerçekleştiği tarihi tam olarak belirtir ve bunların gerçekleştiği yeri hatırlar. Böyle olayların hafızamıza kazınmış olması, olayın duygusal yönünden ziyade dışsal sebeplerden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de örneğin; kimliğimizde derin bir dönüşümün işareti olmuş olan bir olay yaşanmış olabilir. Ancak arkadaşlarımız ve diğer insanlar tutumlarımızdaki değişikliklerle söz konusu olayın bizde yarattığı etkiden haberdar olurlar. Böylece bu durum, onlar için de bizimle olan ilişkilerinin tarihi açısından önemli bir güne dönüşür; bu noktada sahip oldukları yargı bizim anılarımızı etkiler ve onlara bir değişmezlik ile bu yargı olmadan sahip olamayacakları bir tür nesnellik iletir. Genel olarak, bu türden içsel bir olay ancak onu grup için işaret noktası olan dönem ya da yerlerle ilişkilendirdiğimiz ölçüde bizim için de bir işaret noktası olur. (Halbwachs 2016, 166–67) Bazıları tamamen bireysel bir karaktere sahip olan işaret noktalarının bazıları da bir aile, küçük bir topluluk ya da bir ulus için ortaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Günlük kaygılar, ailevi olaylar, mesleki kaygılar ya da bilimsel araştırmalar vb. olaylar sadece bizim için değil aynı zamanda çeşitli gruplardaki başka kimseler için de söz konusudur. Bir grubun üyeleri olarak kendimizi kendi gözümüzün önüne getiririz ve başvurduğumuz işaret noktalarının çoğu, yaşamlarımızın göze çarpan olaylarından ibarettir. (Halbwachs 2016, 166)

Anılarımız kaybolduktan sonra onları yeniden oluşturmamıza olanak tanıyan söz konusu çerçeveler, tamamen bireysel değildir. Bu çerçeveler aynı grubun üyesi insanlar için ortaktırlar.(Halbwachs 2016, 171) En son gördüğümüz insanlar ve nesneler, etrafımızı çevreleyenler, doğrudan çevremizde yaşayan ve bulunanlar; bizimle birlikte en azından geçici bir toplum oluştururlar. Bizim üzerimizde etkide bulunurlar ya da bulunabilirler, biz de aynı şekilde onların hafızalarına etkide bulunuruz ya da bulunabiliriz. Toplumsal yaşamın sürekliliğini bölen beklenmedik denge kırılmalarına ve ani yön değişikliklerine rağmen en yakın geçmişi bu kadar iyi hatırlarız. Bir ailede cenazenin, bir ülkede savaş ilanının ertesi günü, düşünce ve düşünme biçimlerimiz zamanla değişikliğe uğrar ama yine de, önceki günlerin imgelerini hatırlayabilir ve birinden diğerine kesintisiz bir biçimde geçebiliriz. (Halbwachs 2016, 178)

Geçmişe ait olayların, birikimlerin, tecrübelerin tanığı olan yazılı belgeler imgeleri hatırlamamızı kolaylaştırır ve bize tarihi anlatırlar. Bu yazılı malzemelerin korunması, saklanması, çevrilmesi ve aktarılması yazıldığı dönemin tarihi ve uluslararası ilişkilerine dair bir arşiv niteliği taşır. (Küçük 2013, 1215) ‘’Devletlerin hafızası’’ olan diplomat anıları da devletlerin ve kişilerin haklarını koruyup, bir konuyu açıklığa kavuşturmanın yanı sıra kendimizi ve başkalarını ‘’geçmişe’’ dayanarak tanımamızı sağlayarak kimliğimize ve ötekine ilişkin geleceğe yönelik çıkarımlar yapmamızda stratejik bir karar verme aracı olmaktadır. Kolektif bir ulus inşa etme tasavvuruna derinden bağlı bir gelenektir anıları kaleme almak. Sully’den De Gaulle’e Richelieu’den Napolyon’a iktidarın, devletin, zaferlerin ya da yenilgilerin ve geçmişte kalan olayların somutlaşmasına katkı sunan anılar inşa edilen tarihin önemli bir kesitini sunmaktadır. Anılarda tercih edilen temalardan ilki; devlete karşı ve devlet için kahramanlık anılarıdır, ikincisi; saray anıları, imparator ve imparatorluğun yüceltilmesi; üçüncüsü, ulus devletin iç ve dış düşmana karşı birleşerek ulusal birlik ve bütünlüğünü koruduğu ‘’ötekine’’ karşı ‘’seçilmiş zaferler’’idir.

Her anıda bireye ya da topluluğa özgü özelliğin silinmesine ya da

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
abartılmasına rastlanabilir. Hepsi bir anı tarzını kabul ettiren ve hatırlatmak ya da örtbas etmek istediği şeyin seçimini yazara bırakan geleneksel bir türe bağlıdırlar: fikirler kitabı ya da emeklilik kitabı, belge ya kanıt anıları, aklayan anılar ya da itiraf-anılar, vasiyet anı ya da sonuçlandırıcı anılar; öte yandan bunların birçoğu bu özel türün çoğunu bir arada kullanır. ''Yukarıdan gelen'' anılar ise, bütün kategorileri aşar ve etkili bir ilkenin meşruluğundan yararlanır. Olayların dış anlatımı herkes tarafından bilinir, esas mesele içerden anlatımdır. Bu nedenle anıların içerden anlatımı kolektif ulus tasavvuru, dost-düşman ve idealize edilmiş imgelere zarar vermeden titizlikle kaleme alınmalıdır. (Nora 2006, 138–39) İşte bu nedenle ''yukarıdan gelen'' anılar olarak ifade edilen devlet anıları; sistem olarak deşifre edilmesi gerekli olan bir bütün oluşturmaktadırlar. (Nora 2006, 149) Ayrı ayrı ele alındıklarında tarih için değersiz ve etkisiz olan anıların bir araya gelmesi çağın eksiksiz bir tablosunu sunmaktadır. (Nora 2006, 110) Bu nedenle Nora ve arkadaşları ''Hafıza Mekanları'' adlı 3 ciltlik çalışmalarında Fransa'nın kodlarını bütüncül bir perspektiften incelemiş ve Fransa'da devlet hafızası kurumsal ve kümülatif değil; ''söz konusu gruba özgü ve toplumsaldır'' sonucuna varmışlardır. ''Gerçeğin gerçeğini'' aktardıkları kabul edilen devlet anıları bilgi edinmek için değil, devlet adamlarının/diplomatların önemli anlarında devletlere özdeşliğini teyit etmek için okunmalıdır. Bu anılarda çok gizli devlet sırlarını öğrenmek mümkün değildir ancak bize belirli ipuçları verecek belirli bir üslupla karşılaşırız ve bir imgeyi buluruz. Buradan hareketle bir genellemeye varabilir ve devlet hafızasının kodlarını çıkarabiliriz.

Devlet geleneğinin eskiliği, edebi gelenek ile siyasi gelenek arasındaki hayati bağ; tarihi gelenekte iktidarın özünün yoğun bir şekilde kişisel oluşu: Sürekliliği ve çeşitliliği sonsuz bir anılar üretimi işte bu üç ulusal özelliğin çakışması noktasında düzene girer. Anılar; yorumladığı ve değerlendirdiği iktidar ile devlet arasındaki ilişkileri resmetmektedir. (Nora 2006, 107) Günümüzde anıların anlatmak isteyip de anlatamadıklarını çözmek için yeni bir okuma gereklidir. XIX. yüzyılda tarihimizin devlet sırlarını anılarda bulmuştuk, şimdi devlet hafızamızın gizli tarihini de orada bulabiliriz. Zira bilinçaltına girmenin en iyi yolu düşlerse, demek ki anıları da sırf anlatıdan oluşan marjinal bir tür olarak değil, bizi ulusal kimliğimize götürecek bir araç olarak görmek gerekir. (Nora 2006, 152) Bu anılar sayesinde tarihimizde köklü bir kimlik saptaması gerçekleşebilir. (Nora 2006, 120–22)

Bizi ilgilendiren geçmiş olayların yerini, onları kolektif hafızanın çerçeveleri içinde bulmak koşuluyla hatırlayabiliriz. Bir anı, esasen birbirleriyle kesişen,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
kısmen birbirlerini kapsayan çok sayıda çerçevenin karşılaşma noktasında ortaya çıktığı ölçüde zengindir. Unutmak ya da anılarımızın bazılarının bozulması bu çerçevelerin bir dönemden diğerine değişmesiyle açıklanır. Toplum, koşullara ve zamana göre, geçmişi çeşitli biçimlerde gözünde canlandırır ve o güne ait uzlaşılar ya da çatışmalar yön değiştirir. Uzlaşılara genel olarak uyulduğu için, toplumun üyelerinin her biri, anılarının yönünü kolektif hafızanın evrildiği yöne doğru çevirir. Toplum içinde yaşayan insanlar, anlamını anladıkları kelimeleri kullanırlar. Kolektif düşüncenin şartı budur. Bu düşünceyle beraber anlaşılan her kelime, anılara eşlik eder ve kelimelere karşılık gelmeyen bir anı da yoktur. Anılarımızı canlandırmadan önce onlarla konuşuruz; burada birbirine bağlı olan, her an geçmişimizi yeniden inşa etmemize olanak tanıyan dil, üslup ve imgelerdir. (Halbwachs 2016, 346)

2. Türk Dış Politikasında Dönüşümün Temel Unsurlarını Tespit Etmek

Türkiye'de görev yapmış diplomatların anıları üzerinden Türk Dış Politikası hafızasını değerlendirmeden önce Türk Dış Politikasının tarih içerisindeki seyrinin temel unsurlarını tespit etmek yerinde olacaktır. Zira böylesine bir çaba politikada hali hazırda vuku bulan realitelerin diplomat hafızasına nasıl yansıdığını ölçmek açısından önemli bir analiz düzeyi sunacaktır. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda tespit edilen Türk dış politikasında değişimi taşıyan üç ana unsuru/analiz düzeyini şunlar oluşturmaktadır: Rusya/Doğu ile Münasebetler, Türk- Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Müdahalesi, AB Üyelik Süreci.

a. Rusya/Doğu ile Münasebetler

Türk Dış Politikasının temel dönüşüm unsurlarından bir tanesini henüz kuruluş yıllarından itibaren genel manada Doğu ile olan ancak özel olarak da Rusya ile olan münasebetler teşkil etmektedir. Tarihsel bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde kimi zaman dengeleyici bir alternatif olarak ileri sürülen kimi zaman ise pragmatik işbirliklerinin temelini oluşturan bu ilişkiler bütünü Türkiye'nin dış ilişkilerinin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Henüz TBMM hükümeti döneminden itibaren Rusya ile ilişkilerin münasebetlerinin geliştirilmeye başlandığı bilinmektedir. Tarihsel olarak Türk Dış Politikasının temelinde Rusya ile olan münasebetlerin öncelikle Batı ile mücadele ekseninde şekillendiği ifade edilmelidir. Anadolu hareketinin başladığı dönemden itibaren ve sonrası için Ankara'ya verilebilecek muhtemelen askeri ve mali

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
yardımlar bu ilişkilerin geliştirilmesindeki en önemli motivasyon kaynaklarından biri olmuştur. (Oran 2013, 161) İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin ilk seyri Gümrü Anlaşması, Moskova Anlaşması, Kars ve Ankara Anlaşmaları ve 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması gibi diplomatik belgeler ile çizilmiştir. 1930'lar ile birlikte bu ilişkiler yumağı daha da gelişmeye başlamış hatta İsmet İnönü Moskova'ya bir ziyarette bulunarak Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasının da yolunu açmıştı. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler ise Türkiye ve SSCB ilişkilerini zorlu bir sürece sokmuştu zira bu dönemde SSCB 1925 anlaşmasını uzatmayacağını belirtmiş ve boğazlar ve toprak konuları üzerinden Türkiye'yi sıkıştırmaya başlamıştı.

Ancak 1950'ler ile birlikte Sovyetlerin attığı adımlar ile ilişkiler tekrar normalleşmeye başladı ve başbakan Menderes'in Moskova'ya bir ziyarette bulunma ihtimali gündeme geldi. 1960'lardan 1980'lere kadar iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler ivme kazandı ve hatta 1978 yılında İyi Komşuluk anlaşması imzalandı. 1990'lar ile birlikte Sovyetlerin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun ortaya çıkması süreci ikili ilişkileri özellikle Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya üzerinden çeşitli ayrışma noktalarına sürüklemişti. Ancak takip eden yıllardaki ekonomik ilişkiler, Mavi Akım, Akkuyu Nükleer Santral projesi gibi projeler ve çeşitli temaslar 2000'lere kadar Türkiye ve Rusya ilişkilerinin genel pragmatik çerçevesini çizdi. Sonraki dönem boyunca özellikle Suriye krizine kadar ilişkilerin çerçevesini 2001 yılındaki Avrasya Eylem Planı belirledi ve ilişkileri ortaklık çerçevesinde şekillendirdi. Bahsi geçen krize kadar ilişkilerin ekonomik boyutu çok öne çıkmıştı; öyle ki 2011'de bile Türk yatırımcıların Rusya'da gerçekleştirdikleri projelerin değeri 3,4 milyar doları buluyordu. (Öniş & Yılmaz 2016, 78)Suriye krizi süresince farklı tercihler ile ikili ilişkiler tekrar krize girmişti ancak sonrasında Astana süreci ile birlikte iki taraf birbirleri ile bölgesel politikalarda karşılıklı anlayışa yöneldiler. Tüm bu süreç Türk-Rus ilişkilerinin geçmişine yönelik şu çıkarımı yapmamıza olanak sağlamaktadır: Türk-Rus ilişkileri dönemsel olarak rekabet ve ortaklık boyutlarına ulaşmış ve özellikle bölgesel krizler ve Batı ile olan ilişkiler üzerinden hem alternatif hem de tamamlayıcı bir ilişki çerçevesi olarak süregelmiştir.

b. Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Müdahalesi

Türk-Yunan İlişkileri ve bu çerçevede gelişen Kıbrıs Müdahalesi meselesi de Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumu açısından önemli belirleyici unsurlardan bir tanesidir. Genel olarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
ilişkilerin seyri değerlendirildiğinde bu ilişki biçiminin genellikle çatışma dinamikleri çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Zira daha başından itibaren Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi ağırlıklı olarak Yunan güçlerine karşı verilmişti. Bu da tabii olarak ilişkilerin temel çerçevesini oluşturmuştu. Her ne kadar Türk-Yunan ilişkileri Lozan ile başka bir boyuta evrilmişse de mübadele meselesi, azınlıklar sorunu, Patrikhane meselesi gibi sorunlar Türkiye ve Yunanistan arasındaki erken dönem ilişkilerin temel meseleleri olarak gündemde kalmıştı. (Bılgıç 2015, 3)Benzeri sorunları çözmek üzere girişilen 1925 Ankara ve 1926 Atina anlaşmalarını takip eden yıllarda ve özellikle 1940'lı yıllara kadar gerginliklerin en alt düzeye indirgendiği bir ilişki biçimi oluşturulmuştur. Bu durum özellikle 1950'li yılların ilk dönemlerinde kendini daha da hissettirmiş ve tabii ki 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmuş olması da bu ilişkileri seyrini olumlu etkilemiştir.

Ancak ilerideki yılların temel çerçevesini belirleyecek olan ise temelleri bu dönemde atılan Kıbrıs sorunu idi. Buradaki temel nokta Kıbrıs sorununun uluslararası bir problem haline gelmesi idi ki özellikle Enosis talepleri çerçevesine meselenin boyutları bir kriz algısını ortaya koyuyordu. Burada krizin detaylarına girmek yerine uluslararası sistem ve Türkiye'nin konumlanması çerçevesinde Kıbrıs meselesini okumak yerinde olacaktır. Böyle bir bakış açısı çerçevesinde ileri sürülebilecek ilk argüman 1960'da kurulan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin aslında uluslararası sistemin etkisi ve desteği sayesinde bir çözüm olarak kabul edildiği gerçeğidir. Dönemin koşullarında yeniden çok boyutlu hale gelebilecek bir Türk-Yunan çatışmasından çekinen ABD'nin hem Atina'da hem de Ankara'da girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. (Oran 2013, 607) Ancak özellikle 1963 yılındaki Kanlı Noel'den sonra bu modelin işlevselliği de geçerliliğini yitirmiş ve 1974 yılına kadar sürecek olan yeni bir çatışma dönemine girilmiştir. Enosis ideali ışığında EOKA'nın yaptığı saldırılar sonucunda oluşan etnik çatışmalara karşı Türkiye de zorlayıcı diplomasi mantığıyla hareket etmiş ancak nihayet 1974'te garantörlük haklarına binaen Türkiye adada askeri müdahalede bulunmuştur ki bu da yıllar sonra Türk ve Yunan kuvvetlerinin tekrar karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. (Aksu 2010, 480)Takip eden yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde özellikle Ege'deki egemenlik hakları ile ilgili ciddi problemler gün yüzüne çıkmış olsa da bu çalışmanın amaçları açısından Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu etkileyen ve diplomatik hafızalarda okunması amaçlanan en önemli kırılma noktası olarak Kıbrıs meselesi karşımıza çıkmaktadır.

c. AB Üyelik Süreci

Yukarıda özetlenen unsurların ötesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası sistemdeki konumunu en ciddi şekilde etkilemiş olan ve esasında son döneme kadar Türk Dış Politikası'nın ana eksenini oluşturan boyut olarak AB Üyelik süreci ve Avrupa ile olan ilişkiler karşımıza çıkmaktadır. Esasında imparatorluk döneminden itibaren bir öteki olan Avrupa ile ilk ciddi bütünleşmenin Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı'nın Avrupa Devletler Konseyi'ne dahil edilmesi ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu dönemden itibaren ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Avrupa fikri sadece bir işbirliği aktörü değil aynı zamanda bir model olarak da Türkiye'nin önündeki en önemli aktör olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalanan ortaklık anlaşması ile başka bir boyuta evrilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de modern Avrupa yapılanması ile birlikte hareket edebilme fikri pratikte de bir karşılığını bulmaya başlamıştır. Ancak sürecin resmi üyelik başvurusuna evrilmesi ise 1987 yılında olabilmişti ve nihayet 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ile birlikte AB, Türkiye'nin aday ülke konumunda olduğunu ifade etmişti. Sonraki süreçte yol haritalarının çizilmesi ve reform süreçlerinin başlaması nihayetinde 2004 yılında Brüksel Zirvesi ile birlikte AB, Türkiye ile müzakereleri başlatma kararı almıştı ve ancak 2005 yılında tam üyelik müzakereleri başlatılabilmişti. Her ne kadar bir blok olsa da AB içerisinde de Türkiye'nin üyeliğine karşı farklı tavırlar sergilenmektedir: Örneğin Almanya, Avusturya ve Belçika zaman zaman Türkiye'nin üyelik sürecinin sona erdirilmesi gerektiğini dile getirirken; İtalya ve İspanya gibi ülkeler bu sürece olumlu yaklaşmaktaydı. (Schuster 2017)Günümüz itibariyle bu sürecin -her ne kadar göçmenler üzerinden pazarlıklar ve görüşmeler sürse de- pratik olarak donduğunu söylemek mümkündür.

Genel hatları itibariyle değerlendirildiğinde Türkiye ve AB ilişkilerinin hem normatif hem de pragmatik boyutlarda karşılıklı çıkarlara dayandığını söylemek mümkündür. AB, sınırındaki Türkiye ile ilişkilerini kopartmadan belli bir dengede götürerek daha uzak coğrafyalardaki politikaları açısından kendisine bir köprü kurmaya ve sınırlarını güvenli tutmaya çalışırken, Türkiye de uluslararası sistemdeki konumunu pekiştirebilmek adına son yıllara kadar bu kurumsal ilişkileri hep canlı tutmaya çalışmıştır. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda yapılacak en önemli tespitlerden bir tanesi Türkiye'nin özellikle geçtiğimiz birkaç yıl öncesine kadar uluslararası toplumda ele alınışının çoğunlukla AB müzakereleri ve AB ile ilişkileri üzerinden yapılagelmiş

olmasıdır. (Tocci 2014)

3. Yabancı Diplomatların Anılarından Türk Dış Politikasının Kırılma Noktalarını Anlamak

Bireysel hafızanın kolektif hafızaya dair bir bakışı vardır. Bu hafızanın ideoloji, savaş deneyimleri, mensubu bulunulan aile, dini grup ve sosyal çevre ile şekillenir. Yanı sıra diplomat anılarında da görüldüğü üzere, Türkiye'de görev yapan diplomatların kolektif kimliklerine dair yanlarında getirdikleri hafıza, toplumdaki rolleri ve başka çevrelerle ilişkileri geliştikçe rasyonaliteye uygun olarak değişikliğe uğramış ya da değişmeden kalmıştır. (Mah 2010) Hafıza ve hatırlama eylemlerinde tanık olan diplomatların anılarından söz konusu ülkenin dost-düşman imgeleri, hatırlanan ve muhafaza edilen geçmişin hatıraları ve geleceğe dair umutlarına yönelik çıkarımlar yapmak mümkündür.

Diplomat anılarında Türk dış politikasına ilişkin aktörlerinin geçmişinin yanı sıra önde gelen gazeteci, bilim adam ve yazarlarına dair bilgiler bulmak da mümkündür. Bu anılarda halkın siyasete ilişkin fikirlerinden devlet büyükleriyle görüşmelerden, ajanlardan toplanan bilgiler ve diplomatların şahsı değerlendirmelerine kadar geniş yelpazede çok ayrıntılı bilgilere rastlamak mümkündür. II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren yabancı diplomatların Türkiye'yi çok dikkatli bir şekilde takip ettikleri gözlenmektedir. Türkiye'nin sadece dış politika faaliyetleri değil ülke içinde meydana gelen ve olması muhtemel iç siyasete yönelik konularda titizlikle incelenmiştir.

Türkiye'de mevcut sorunlara ilişkin önemli kişiler, akademisyenler, sanayiciler ve iş adamları hakkında ayrıntılı bilgi edinildiği gözlenmektedir. Yanı sıra Türk dış politikasına ilişkin Boğazlar, Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri, Türk-Rus, Türk-Ermeni, Türk-Kürt ve Türk-Yunan ilişkileri, Türk-Batı ilişkilerini oluşturan AB, NATO ile ilişkiler ve Kıbrıs meselesi gibi spesifik alanlarda Türk kimliğinin dost ve düşman imgeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Türk dış politikasına ilişkin kırılma noktaları tespit edilirken yalnız Türkiye perspektifinden ve temsil edilen ülke üzerinden bir değerlendirme yerine mevcut ilişkilerin incelendiği Ortadoğu, Avrupa, Orta Asya, Uzak Doğu ve İskandinavlara ilişkin bakış açılarıyla ilgili önemli belgeler aracılığıyla hatırlatmalar yapılarak iç ve dış aktörlerin pozisyonları uluslararası sisteme ilişkin ''ortak hafıza'' perspektifinden yorumlanmıştır.

Diplomatların temsil ettikleri ülkelere ilişkin hafızanın yukarıdan aşağıya doğru şekillendiği ulusun kolektif hafızasının (Alpan 2013) yansıtıldığı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

anılarda hatırlanması gereken konuları öne çıkararak hatırlatan ve bireysel anıları manipüle edecek biçimde olayı devletin resmi kayıtlarının dışına çıkararak kırılma noktaları olarak adlandırdığımız Sovyetler Birliği ile ilişkiler ve doğu yakınlaşması, Kıbrıs Müdahalesi ve Türk- Yunan ilişkileri ve AB üyelik sürecinde yaşananları farklı bir düzleme taşıyarak anlaşılmasını sağlayacak şekilde siyasi tarih ve hafıza arasındaki ilişki gözler önüne serilmiştir.

En genel ifadeyle diplomatların kırılma noktalarına ilişkin hatırlayış biçimleri zıt yönde seyir etmiştir. Bu durumun en temel nedeni ise, ulus-devlet olmanın gerektirdiği ulusal birliği sağlamak ve korumak için yeni nesillerin hafızasında kırılma noktalarını seçerek ayıklamak ya da ön plana çıkarmak kısacası kendi kimliğini oluştururken başka kimliklere yönelik ortak bir ülküde buluşulacak dost ve düşman imgelerini ve olayları hatırlama ve unutma noktalarını inşa ederek anılaştırma yoluna gidilmiştir.

Tablo 1. Yabancı Diplomatların Anılarında Türk Dış Politikası Hafızası Özet Tablosu

Rusya/Doğu ile Münasebetler	**Türk/Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Müdahalesi**	**AB Üyelik Süreci**
SSCB hem Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı döneminde emperyalistlere karşı verdiği mücadelenin destekçisi olmuş hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasına yönelik katkılar sunan bir dost ülke olarak resmediliyor. Türkiye'nin de bağımsızlık sonrası Batı destekli küçük ayaklanmalar da bile başvurduğu sadık dostun SSCB olduğu imajı resmediliyor.	Britanya sömürgeciliği Kıbrıs sorununun tetikleyicisi olarak görülüyor. Kıbrıslı Rumlar'a karşı Türkiye'nin artığı olan Kıbrıslı Türkler İngiltere tarafından müttefik olarak seçilmiş ve etnik bir çatışmanın tetiklenmesinde "kullanışlı bir unsur" olarak resmedilmiştir.	Türkiye AB'ye sunacağı katkıları dile getirmek ve sunmak da başarısız. Batı savunmasında Türkiye jeopolitik önemiyle öne çıkmalı. Aksi takdirde mevcut sorunlar Ermeni, Kürt meseleleri bazı Avrupa ülkeleri tarafından vurgulamakta Türkiye kendini tanıtmak konusunda sıkılgan bir tavır sergiliyor.
İlişkilerin yön değiştirmesinde Atatürk	Türkler Kıbrıs meselesine siyasal ve diplomatik	Türkiye'de insan hakları konusundaki eleştirileri

sonrası iktidarlar sorumlu görülüyor.	yollardan karşılık vermede zayıf	Türk yetkililer/diplomatlar kişiselleştiriyor.
Atatürk dönemi sonrası Batı maşası Türkiye imajı hâkim	Türk tarafı hem uluslararası (BM, AB) hem de ulusal kamuoyuna Türk yorumunu kabul ettirmekte Yunanlılara göre başarısız kalmıştır.	Türkiye, Batı ile yaşadığı problemlerde Rusya'ya yüzünü dönüyor ancak bu durum Rusya'nın neo-emperyalist isteklerine hizmet ediyor ve Rusya çevresinde istikrarsız bir Türkiye istiyor.
Kendi karar alma gücünden yoksun ve bağımsızlığını kendi elleriyle Batı'ya teslim etmiş Türkiye imajı	Kıbrıs tarihinin dayanakları zayıf ve ''kanlı'' bir Türk askeri müdahalesi imajı hâkim	AB, Türkiye'nin savrulmuşluğuna rehberlik edecek bir kurumdur.

1. Yabancı Diplomatların Anılarında Rusya/Doğu ile Münasebetler

Aralov'un gözünden Sovyetler Birliği, Türkiye'nin batılı güçler tarafından sömürülmesine engel olan bir güç imgesi olarak resmedilmiştir. Yanı sıra Türkiye toprak bütünlüğü Sovyet Rusya'nın desteğiyle korumuş ve bağımsız bir ulus-devlet olarak tanınmasını, Osmanlı Devleti sonrası egemen eşit bir güç olabilmesini Sovyet desteğini borçlu olduğu *"Türkiye'nin en ağır günlerinde Lenin'in emriyle Türkiye'ye yapılan silah, cephane, altın gibi maddi yardımlar, Türk ordusunun düşmanlarına karşı zafer sağlamasında önemli bir rol oynamıştır. Sovyet Rusya'nın yardım ve desteği genç Türkiye'ye, topraklarını işgal ordularından kurtarmak, kapitülasyonları kaldırmak, Türkiye'nin bağımsızlığını bütün uluslara kabul ettirmek, bağımsızlığı yok edici Sevr Antlaşması'nı yırtıp atmak, Osmanlı borçlarının ödenmesinde bazı kolaylıklar sağlamak olanağını vermiştir."* (Aralov 2014, 228)şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca Sovyetler'in Türkiye'nin yanında olduğu imajı şu sözlerle ifade edilmiştir: *"Yeni Türkiye için en tehlikeli aşamalardan biri, 1925 yılında İngilizlerin örgütledikleri doğu illerindeki ayaklanmaydı. Türk hükümeti yine, 1920-1921 yıllarında olduğu gibi yardım için Sovyetler Birliği'ne başvurdu. SSCB yine Türkiye'yi destekledi. Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış durumunu kuvvetlendiren yeni bir Sovyet-Türk dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalandı. Bütün bunlar birer gerçektir ve hiçbir emperyalist propogandası Türkiye Cumhuriyet'nin bu ölüm kalım yıllarında, Sovyetler Birliği'nin hiçbir karşılık beklemeden yaptığı yardımları Türk halkının belleğinden*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

silemez."(Aralov 2014, 228) Aynı şekilde Aralov'un anılarında ülkenin kurucu lideri üzerinden duygusal bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Kötü gün dostu SSCB imajı anıların tamamı boyunca gözlenmektedir ve SSCB'nin hem Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı döneminde emperyalistlere karşı verdiği mücadelenin destekçisi olduğu hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasına yönelik katkılar sunan dost bir ülke olarak resmedilmiştir. Ayrıca ikili ilişkiler sürekli birileri tarafından hedef alınıyormuş şeklinde resmedilmiştir: *''Emperyalistlerin ve Türk gericilerinin bütün çabalarına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya arasındaki dostça ilişkileri bozmayı başaramamışlardı.''*(Aralov 2014, 170) İlişkilerin yön değiştirmesinde Atatürk sonrası iktidarlar sorumlu görülmüş ve Atatürk dönemi sonrası Türkiye, ''Batı'nın maşası olduğu şu sözlerle vurgulanmıştır: *"Türkiye yavaş yavaş yine kendi karar alma gücünden ve ulusal bağımsızlığından yoksun kaldı. Türkiye'yi yönetenler bir ABD, Fransa, İngiltere tarafına, bir Almanya tarafına meylettiler. İngiltere ve Almanya'dan alınan borçlar silahlanmaya, savaş hazırlığına gitti."* (Aralov 2014, 235) Kısacası Soğuk Savaşın etkisiyle Batı ittifakını tercih eden Türkiye imgesi, bir Sovyet diplomatının hafızasında ''düşman Batı'' ile ittifak kuran yani kendi karar alma gücünden yoksun ve bağımsızlığını kendi elleriyle Batı'ya teslim etmiş ve bir anlamda kuruluş döneminde en büyük destekçisi olan SSCB'ye ihanet eden Türkiye imgesi resmedilmiştir.

İngiltere Büyükelçisi Knatchbul-Hugessen 'in gözünde Türkiye'nin İslam ülkelerine nüfuz etme kapasitesi şu şekilde ifade bulmuştur: ''Bugün Türkiye'de, politika ve kamu hayatında İslam'ın hiçbir şey ifade etmediği birçok kişi varsa da birçok kişi de dini kurallara uygun olarak oruç tutup, iftar daveti yapmaktadılar. Dikkat çekilmesi önemli bir konu da Atatürk'ün İslami yönetime karşı yaptıklarına rağmen İslam ülkelerinin gözünde Türkiye'nin gayet nüfuzlu bir yeri olmasıdır.'' (Knatchbul-Hugessen 2017, 108) Bir diğer ifade de ise 1.Dünya Savaşı ittifak düzenini hatırlatan bir yaklaşımla Türkiye-İngiltere ilişkilerinin Almanya üzerinden şekillendiği şu sözlerle ifade edilmektedir: ''Türkiye ne kadar Almanya'ya karşı tavır alırsa bizimle ilişkileri de o oranda düzeliyordu. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilanı en sonunda 23 Şubat 1945 tarihinde gerçekleşti. O zamana kadar bizim ittifakımız, tümüyle yeniden hayata geçirilmişti.''(Knatchbul-Hugessen 2017, 168) Bu ittifak düzeninin tam tersi ise, bir Batılı güç olan Almanya'ya karşı ittifakın bir Bir Batılı güç İngiltere& bir Doğulu güç SSCB ile ittifak kurularak dengeleme yoluna gidilmesi ise şu şekilde ifade bulmaktadır: ''Türkiye'nin adı savaş için

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
ne zaman gündeme gelse, bu her zaman bir kumar unsuru olma riski taşıdı. Diğer taraftan, genel olarak Türkiye, duygularını açıkça ifade ediyor olması ve savaş boyunca Almanya'nın Irak ve Suriye'yi işgal etme çabasına karşı blok direniş göstermesiyle, birinci sınıf öneme haiz bir katkı sağlamış oldu. Bu koruyucu tampon sayesindedir ki, zaman zaman ordularımızı Kuzey Afrika'ya kaydırma imkânı bulduk, aksi takdirde bu güçler başka bir bölgede muhtemel bir Alman şaşırtma harekatına karşı atıl olarak kalacaklardı. Türkiye bu açıdan, bizim yükümlülüklerimizi arttıracak herhangi bir şeyden kaçınarak çok değerli bir rol oynamıştır. Bu görüş Sovyet basınında da yer almış ve her ne kadar Türkiye'nin hareketsiz kalmasına tepki göstermeye eğilimli olsalar da, Türkiye'nin tarafsız kalarak müttefikler için pozitif bir yarar sağladığında hem fikir olmuşlardı. (Knatchbul-Hugessen 2017, 170) Yanı sıra bir diğer önemli nokta ise doğulu ve batılı iki farklı gücün birbirinden farklı çıkarları bulunmasına rağmen Türkiye her iki güce eşit mesafede olduğu ölçüde pozitif bir katkı sağladığı mesajı verilmektedir.

2. Yabancı Diplomatların Anılarında Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Müdahalesi

İsveç Büyükelçisi Henrik Liljegren'in gözünde Kıbrıs sorununun özünün Britanya sömürgeciliğinden kaynaklandığı şu sözlerle vurgulanmaktadır: *"Kıbrıs Rumları'nın gerilla örgütü EOKA-B Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını zorlamak için 1955 ve 1959 yılları arasında terör ve tehdite başvurdu. EOKA Britanya vatandaşlarını olduğu kadar Kıbrıs Türklerini ve Kıbrıslı Rumları da katletti…Britanya sömürge yönetimi bu durumdan yararlanarak, EOKA'ya karşı savaşında Kıbrıslı Türklerden müttefik olarak yararlanmak istedi. …….Kıbrıslı Rumların 1931 ayaklanmasında Britanya valisinin ikametgahıyla bazı resmi daireler ateşe verildi. Bu olaylardan sonra Britanyalılar Kıbrıslı Türkleri jandarma ve hapishane gardiyanı olarak kullanıp Britanya üniforması giymiş Kıbrıs Türklerinin Rum asilerin peşine düşmesi gibi bir gelişmeye neden oldular…. Bir süre sonra, Kıbrıslı Türklerle Rumlar birbirine düşman gözüyle bakmaya başladı. Britanya sömürge yöneticileri eski "böl ve yönet" kuralını uygulamaya koyup, Kıbrıs Türkleri için azınlık statüsü oluşturmaya çalıştı."*(Liljegren 2006, 85–86) Bu noktada bu bölünme öncesinde Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin barış içinde yaşadığı ifade edilerek temel sorunun dış aktörlere karşı ulusal bir birlik oluşturamayan ve ortak düşmana karşı birleşemeyen tarafların böl-yönet politikasına yenik düştüğü vurgulanmıştır. Yanı sıra Kıbrıslı Türkler özelinde İngiltere tarafından ''kullanışlı unsur'' olarak müttefik seçilmeleri adada azınlık statüsünde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
kalmalarının gerekçesi olarak gösterilmiştir. Kıbrıs sorununa ilişkin Türk tarafının tarih tezlerinin ve iddialarının dayanakları zayıf bulunmuş ve Kıbrıs müdahalesinin ''kanlı'' bir Türk askeri müdahalesi imajını verdiğine değinilmiştir. Yunanistan'ın Kıbrıs sorununa ilişkin objektif gerçeklerin farkında olmasına karşın ''ulusal gerçekleri'' ön plana çıkararak güvenlik ve tehdit argümanlarını kullandıkları vurgulanmıştır. Türkler'in ise Kıbrıs meselesine siyasal ve diplomatik yollardan karşılık vermede zayıf kaldığı şu şekilde vurgulanmıştır: ''*Kıbrıs meselesi ve genel olarak Yunanistan ile ilgili olarak: Türklerin bu girişimlere siyasal ve diplomatik yollardan karşılık vermeden güçlük çektikleri bilinmektedir.*" (Liljegren 2006, 293) Aynı anıda Yunanistan ve Türkiye'nin diplomasiyi etkin kullanmadaki stratejik farklılıklarına ilişkin ayrımlar da dikkatlice incelenmiştir, buna göre: *"Yunanistan hedeflerine akıllı politikalarla, Türkler ise bazen kaslarını şişirerek varmaya çalışır."* (Liljegren 2006, 292)

3. Yabancı Diplomatların Anılarında AB Üyelik Süreci

İsveç Büyükelçisi Henrik Liljegren'in gözünde AB üyelik sürecinde Türkiye'nin içinde bulunduğu iç siyasetin belirsizliğinin dış siyasete de olumsuz bir etki edeceği endişesi şu sözlerle ifade edilmektedir: *''Türkiye'de cevabı verilmemiş en önemli iç sorun, gelecekte dinin nasıl bir rol oynayacağıdır.... Tarihi ve Cumhuriyetin kurulmasından bu yana gelişen ulusal kimliği Türkiye'yi komşularından çok farklı kılar. Bir zamanlar Atatürk'ün belirttiği gibi Türk sadece Türk'e benzer. Bu yüzden son tahlilde pragmatizmin üstün geleceğini ve bir gün Türkiye'nin halkının büyük çoğunluğunun İslami inanışıyla hem devlet işlerinin etkin yapılması hem de Batı'yla başarılı bir ilişki için gerekli laik yapıyı bir arada yaşatmanın yolunu bulacağına inanıyorum...''*(Liljegren 2006, 358)Yanı sıra AB üyeliği süreci ve reformlar tam bir üyelik gerçekleşmese dahi Türkiye'nin savrulmuşluğuna rehberlik edecektir vurgusu yapılmaktadır: *"Boğaziçi, Türkiye'nin bugünkü durumunu temsil eder. Kısalmış görüş mesafesi, dikkatsizlik ve doğru rotayı tutturamamak ülke için felaket olacak sonuçlar doğurabilir. Mevcut yönetim ilerideki anaforlu sularda rehberlik etmesi için Avrupa Birliği'ni görevlendirmekle bilgece davranmıştır."* (Liljegren 2006, 284) Jeopolitik konum, komşuluk ve karşılıklı güvenlik stratejisi her ne kadar gerekli görülse de Türkiye- AB ilişkileri açısından Türkiye, uzun süreli bir müttefik olarak algılanmamakta ve güncel politika malzemesi olarak Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorunu gibi meseleler kullanışlı gündem maddeleri olmaktadır. Bu durum İsveç Büyükelçisi'nin anılarında şu şekilde anlatılmaktadır: *''Avrupa Birliği'nin*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

güvenlik stratejisini ve komşuluk politikasını desteklemek Türkiye'nin önemli jeo-politik konumundan en iyi biçimde yararlanmak anlamına gelir... Uzun dönem açısından, doğrudan üyelik ölçütlerinden olmamakla birlikte Kıbrıs,Ermeni ve Kürt sorunları genel politik yaklaşım nedeniyle gündeme gelecektir……Bazıları Türkiye ne kadar çok ödün verirse versin, bu tavizlerin yeterli görünmeyeceğinden, tam tersine, Kıbrıs Rumlarının, Ermenilerin, Kürtlerin ve onların AB ülkeleri içindeki destekçilerinin yeni isteklerde bulunacaklarından kaygılanmaktadır….." Bir diğer önemli husus ise, Türkiye'ye yönelik insan hakları konusundaki eleştirilerin Türk yetkililer/diplomatlar tarafından kişiselleştirilmesidir. Bu şu şekilde anlatılmaktadır: *"İsveç kamuoyunun yıllardan beri Türkiye'deki insan hakları ortamına kuşku içinde yaklaştığı bilindiğinden, Stockholm hep güç bir görev yeri olarak görülmüştür.Bu yüzden Türk büyükelçilerin Stockholm'de geleneksel olarak fazla göze çarpmamaya çalıştıkları söylenebilir…..* (Liljegren 2006, 303,306) AB üyelik sürecine yönelik yürütülecek ilişkiler ABD yönetimiyle yürütülecek olumlu ilişkilerden bağımsız görülmemektedir. *''Mevcut Amerikan yönetimiyle yapıcı ilişkileri korumak tıpkı Türkiye'nin AB üyelik amacı kadar öncelikli bir dış politika hedefi olmalıdır. Her iki çabanın da hedefi Türkiye'yi Batı'ya demirlemektir.''* (Liljegren 2006, 350) Son olarak da Batı/ AB ve diğer Batılı kurumlarla yaşadığı her problemde Rusya'ya yüzünü dönen Türkiye imgesi resmedilmiş ancak bu durumun Rusya'nın neo-emperyalist isteklerine hizmet ettiği ve Rusya'nın ''yakın uzaktaki'' hükümetleri güçsüzleştirmek hedefiyle Türkiye'ye yakınlaştığı ve istikrarsız bir Türkiye'nin Rusya'nın temel çıkarlarına uygun olduğu dile getirilmiştir.

Sonuç

Diplomat anıları incelendiğinde, kendini ve ''öteki''yi geçmişe dayanarak tanımlama, tarihi reddetmek yerine kişiselleştirmek, tarihi ''kendi bilincinde'' yorumlamanın şekillendirdiği bir anlatı gözlenmektedir. Diplomat hafızalarının kökeninin kişisel değil, sosyal bir bağlam içinde sosyal bir sınıfın içinde ortaya çıktığı görülmektedir. Kişisel hatıralar, yaşanılan sosyal çevrede biçim, boyut, mekân ve yer kazanmış ve anılar temsil edilen ulusun kolektif hafızasının bir parçası haline gelmiştir. Kısacası diplomat hafızası ait olduğu ve ait olmuş bulunduğu toplumun tüm maddi ve manevi unsurlarıyla içiçe geçmiştir. Temsil edilen dönemin hâkim toplumsal düşünme biçimine uygun olarak Türkiye'ye ilişkin geçmişin imajı o günün koşullarına göre yeniden inşa edilmiştir. İncelenen anılarda söz konusu olaylar dün ya da yüzyıl öncesinde gerçekleşmiş olsa da bugünkü Türk kimliği resmedilirken geçmişe atıf yapıldığı, "işaret

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

noktaları" aracılığıyla zamanın kategorize edildiği gözlenmektedir. Diplomatların bizzat tecrübeleriyle edindikleri bireysel hafızalarının ağırlığı geliştirilen işbirliği ve ilişkiler sonucunda her ne kadar artmış olsa da bir diplomatın yerel siyasetten, manipülasyondan ya da konjonktürel yani günün koşullarına uygun olarak değişikliğe uğramayan, temsil edilen devletin resmi hafıza politikalarından sıyrılmış ve sosyal olarak inşa edilmeyen bir hafızası olduğunu söylemek güçtür. Tüm bunların yanında, bu kısıtlı çalışmanın ötesine geçecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır zira Türkiye'de görev yapmış ve anılarını yayınlamış diplomatların hatıraları ve gözlemleri hala bütüncül bir şekilde karşılaştırmalı olarak analiz edilmeyi beklemektedir.

Kaynakça

Aksu, Fuat. 2010. "Kuvvet Kullanma Tehditine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı". Içinde *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, editör Evren Balta ve İsmet Akça, İstanbul, 475-502. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Alpan, Aytek Soner. 2013. "But the Memory Remains: History, Memory and the 1923 Greco-Turkish Population Exchange". *The Historical Review/La Revue Historique* 9 (Ocak): 199. doi:10.12681/hr.295.

Aralov, Semyon İvanoviç. 2014. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları-1922-1923*. Çeviren Hasan Âli Ediz. 4. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bılgıç, Bestami S. 2015. "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXXI (91): 28.

Halbwachs, Maurice. 1976. *Les cadres sociaux de la mémoire:* Berlin, New York: DE GRUYTER MOUTON. doi:10.1515/9783110869439.

———. 2016. *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*. Çeviren Büşra Uçar. Heretik Yayınları.

Halbwachs, Maurice, ve Lewis A. Coser. 1992. *On Collective Memory*. The Heritage of Sociology. Chicago: University of Chicago Press.

Hirsch, Thomas. 2016. "Hafızanın Toplum Çerçeveleri'ne Takdim". Içinde *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*, çeviren Büşra Uçar. Heretik Yayınları.

Knatchbul-Hugessen, Sir Hughe. 2017. *Barışta ve savaşta bir diplomat: Büyük*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Britanya'nın Türkiye büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull Hugessen'in Anıları. Çeviren Ahmet Özgiray. İzmir: Er Yayıncılık.

Küçük, Evren. 2013. "Türk Dış Politikası Çalışmalarında Arşivler (Türk-İngiliz-Fin)". *Turkish Studies* 8: 21.

Liljegren, Henrik. 2006. *Tallinn'den Türkiye'ye Bir Diplomatın Anıları*. Çeviren Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Merkez Kitapları.

Mah, Alice. 2010. "Memory, Uncertainty and Industrial Ruination: Walker Riverside, Newcastle upon Tyne". *International Journal of Urban and Regional Research* 34 (2): 398-413. doi:10.1111/j.1468-2427.2010.00898.x.

Nora, Pierre. 2006. *Hafıza Mekânları*. Çeviren Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi.

Oran, Baskın. 2013. "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği". Içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980*, 18. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öniş, Ziya ve Şuhnaz Yılmaz. 2016. "Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region". *Third World Quarterly* 37 (1): 71-95. doi:10.1080/01436597.2015.1086638.

Schuster, Kathleen. 2017. "Turkey-EU relations: Which countries are for or against Turkish accession?" *Deutsche Welle*. Eylül 6. https://www.dw.com/en/turkey-eu-relations-which-countries-are-for-or-against-turkish-accession/a-40381533.

Tocci, Nathalie. 2014. "Turkey and the European Union: A Journey in the Unknown". Policy Paper 5. Turkey Project Policy Paper Series. The Center on the United States and Europe at Brookings Turkey Project: The Brookings Institution. https://www.brookings.edu/research/turkey-and-the-european-union-a-journey-in-the-unknown/.

ABSTRACT:

DECODING THE TRANSFORMATION OF TURKEY'S POSITION IN THE INTERNATIONAL SYSTEM THROUGH THE MEMOIRS OF FOREIGN DIPLOMATS

This study asserts three principal breaking points with regards to the contradictory position of Turkey in the international system: Turkey's Relations with Russia and the East, Turkish-Greek Relations and the Cyprus Issue, and Turkey's Accession Process to the European Union. Based on this, this study will track down these breaking points that threw Turkish foreign policy into identity crisis in the memoirs written by foreign diplomats about Turkey. Thus, drawing on a comparative and interpretative methodology, this study will try to understand how Turkey's position was reflected in the memoirs of foreign diplomats within the framework of three chosen themes. This study is constructed of three parts: First, diplomatic tradition of memoir keeping and how these memoirs have been used in foreign policy analysis will be explained and an overview of foreign diplomats who published their memoirs about Turkey will be given. Second, this study will introduce its three-leveled analytical framework to understand the identity crises of Turkish foreign policy and will explain how these levels affected Turkey's position in the international system. Third, this study will compare and explain how these three themes have been reflected in the memoirs of foreign diplomats and will give a comparative analysis within the scope of the research questions asked in the introduction. Finally, this study will reveal the general trends about Turkey in the memories of foreign diplomats from a comparative perspective based on its comparative analysis.

Keywords: diplomat memoirs, memory studies, international system, Turkish foreign policy